

ILG'OR PEDAGOG

ILMIY JURNALI

INNOVATIVE WORLD
Ilmiy tadqiqotlar markazi

2025

Google Scholar

zenodo

Andijan, Uzbekistan

+998335668868

<https://innoworld.net>

ILG'OR PEDAGOG

RESPUBLIKA ILMIY JURNALI
TO'PLAMI

2- JILD, 2 - SON
2025

www.innoworld.net

O'ZBEKISTON-2025

**GENDER MARKERLARINING TIL TIZIMIDA NAMOYON BO'LISHI:
SEMANTIK VA PRAGMATIK TAHLIL****Komilova Nilufar Abdilkadimovna**

Farg'ona davlat universiteti

Til o'rgatish markazi rahbari, PhD

Orcid: 0000-0003-2618-6010

a.komilova@pf.fdu.uz

Annotatsiya. Ushbu maqola til tizimidagi gender markerlarining semantik va pragmatik xususiyatlarini tahlil qilishga bag'ishlangan. Tadqiqot gender kategoriyasining lingvistik ifodalanishi, uning turli til darajalarida namoyon bo'lishi va pragmatik kontekstdagi funksional rolini o'rganadi. Maqolada gender markerlarining morfologik, leksikal va sintaktik jihatdan tizimli tahlili berilgan. Tadqiqot natijalarida gender kategoriyasining til tizimidagi murakkab tabiyati va uning ijtimoiy-madaniy kontekstga bog'liqligi aniqlangan.

Kalit so'zlar: gender markerlari, semantik tahlil, pragmatika, til tizimi, gender kategoriyasi, lingvistik tahlil

Abstract. This article is devoted to the analysis of the semantic and pragmatic properties of gender markers in the language system. The study examines the linguistic representation of the gender category, its manifestation at different language levels, and its functional role in the pragmatic context. The article provides a systematic analysis of gender markers in morphological, lexical, and syntactic terms. The results of the study reveal the complex nature of the gender category in the language system and its dependence on the socio-cultural context.

Keywords: gender markers, semantic analysis, pragmatics, language system, gender category, linguistic analysis

KIRISH

Zamonaviy tilshunoslikda gender masalasi alohida ahamiyat kasb etadi va bu soha tilning ijtimoiy tabiyatini tushinishda muhim o'rin tutadi. Gender markerlarining til tizimidagi namoyon bo'lishi muammosi bir necha o'n yillardan beri tilshunoslarning e'tiborida bo'lib kelmoqda [1]. Til va gender o'rtasidagi murakkab munosabatlar nafaqat grammatik kategoriyalar darajasida, balki leksikal, semantik va pragmatik darajalarida ham kuzatiladi.

Gender kategoriyasi turli tillarda turlicha ifodalanadi va bu farqlar tillarning tipologik xususiyatlari bilan chambarchas bog'liq [2]. Ba'zi tillarda gender grammatik kategoriya sifatida majburiy ravishda ifodalansa, boshqa tillarda u leksikal vositalar orqali aks etadi. O'zbek tilida gender markerlarining o'ziga xos ifoda topish usullari mavjud bo'lib, bu masala chuqur tadqiqot talab etadi.

Tadqiqotning dolzarbligi gender lingvistikasining rivojlanishi va tilning ijtimoiy funksiyalarini yanada chuqur tushunish zarurati bilan bog'liq. Gender markerlarining semantik va pragmatik tahlili til va jamiyat o'rtasidagi murakkab bog'liqliklarni ochib berishga yordam beradi [3].

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Gender lingvistikasi sohasidagi tadqiqotlar XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab faol rivojlana boshladi. Rus tilshunosligi an'analarida gender kategoriyasi asosan grammatik jihatdan o'rganilgan [4]. Rossiyalik olimlar gender markerlarining morfologik xususiyatlariga alohida e'tibor qaratib, bu kategoriyaning til tizimidagi o'rnini belgilab berdilar.

O'zbek tilshunosligida gender masalasi nisbatan kam o'rganilgan bo'lib, asosan etnopsixolingvistik nuqtayi nazardan yondashilgan [5]. Mahalliy tadqiqotchilar gender markerlarining madaniy va ijtimoiy kontekstdagi rolini ta'kidlab, ularning milliy o'ziga xosliklarini aniqlashga harakat qildilar. Bu boradagi ishlar asosan leksikal material tahlili va frazeologik birliklarning genderga aloqador semantikasini o'rganishga qaratilgan.

Xorijiy adabiyotlarda gender lingvistikasi keng qamrovli tadqiq etilgan [6]. Ayniqsa, feminizm nazariyasi ta'sirida rivojlangan gender tadqiqotlari tilning patriarxal tuzilishini ochib berishga qaratilgan. Sotsiolingvistik yondashuvlar gender markerlarining ijtimoiy tabaqalanish va hokimiyat munosabatlari bilan bog'liqligini ko'rsatdi.

Semantik tahlil metodologiyasi gender markerlarining ma'no strukturasini aniqlashga qaratilgan [7]. Bu yondashuv so'zlarning denotativ va konnotativ ma'nolarini ajratib, gender stereotiplarining tilga singib ketish mexanizmlarini o'rganadi. Semantik maydonlar nazariyasi gender konseptlarining tizimli tahlilida muhim vosita bo'lib xizmat qiladi.

Pragmatik tahlil gender markerlarining nutqiy faoliyatdagi funksional rolini o'rganadi [8]. Bu metodologiya til vositalarining kontekstga bog'liq ravishda qanday ma'no hosil qilishini va ijtimoiy munosabatlarga ta'sir ko'rsatishini tahlil qiladi. Pragmatik yondashuv gender markerlarining implisit ma'nolarini ochib berishga imkon beradi.

Korpus lingvistikasi usullari gender markerlarining ishlatilish chastotasi va kontekstual xususiyatlarini aniqlashda samarali vosita hisoblanadi [9]. Katta hajmdagi matnli materiallar tahlili gender markerlarining real nutqda qanday funkcionallashini ko'rsatadi va tilning gender jihatdan neytralligi yoki neytralsizligi haqida xulosalar chiqarishga imkon beradi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Gender markerlarining o'zbek tilida namoyon bo'lish xususiyatlari tahlili shuni ko'rsatdiki, bu kategoriya asosan leksikal va semantik vositalar orqali ifodalanadi. Grammatik gender kategoriyasi o'zbek tilida majburiy emas, biroq gender ma'nosi turli tilshunoslik vositalari orqali aks ettiriladi.

Morfologik darajada gender markerlari cheklangan miqdorda kuzatiladi. Asosan, ayrim suffikslar orqali ayollik yoki erkaklik ma'nosi ifodalanishi mumkin, biroq bu sistemali xarakter kasb etmaydi. Masalan, "o'qituvchi" so'zi gender jihatdan neytral bo'lsa-da, kontekst orqali uning gender ma'nosi aniqlanadi.

Leksikal darajada gender markerlari kengroq tarqalgan. O'zbek tilida erkaklik va ayollik bilan bog'laq bo'lgan so'zlar alohida semantik guruhlarini tashkil etadi. Bu so'zlar nafaqat biologik jinsni, balki ijtimoiy rollar va stereotiplarni ham aks ettiradi. Leksikal gender markerlarining semantik tahlili shuni ko'rsatadiki, ular madaniy qadriyatlar va an'analarni aks ettiruvchi muhim vositalardir.

Sintaktik konstruksiyalar darajasida gender markerlari pragmatik kontekst orqali namoyon bo'ladi. Gap tuzilishi va so'z tartibi gender ma'nosini yuzaga keltirishi mumkin. Ayniqsa, shaxs olmoshlari va ko'rsatish olmoshlarining ishlatilishi gender kontekstini belgilashda muhim rol o'ynaydi.

Semantik maydonlar tahlili gender markerlarining konseptual tizimini ochib beradi. O'zbek tilida gender bilan bog'liq konseptlar asosan oila, mehnat, ijtimoiy status va shaxsiy xususiyatlar atrofida to'plangan. Bu konseptlar madaniy stereotiplar va ijtimoiy taxlitlarni aks ettiradi.

Pragmatik kontekstda gender markerlari nutqiy aktlarning samaradorligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Ular muloqotchilar o'rtasidagi ijtimoiy masofani belgilash, hurmat va rasmiylik darajasini ifodalash uchun ishlatiladi. Gender markerlarining pragmatik funksiyasi kontekstga bog'liq ravishda o'zgaradi va nutq vaziyatiga mos keladi.

Pragmatik funksiyalarning chuqurroq tahlili shuni ko'rsatadiki, gender markerlari o'zbek tilida nafaqat ma'lum shaxsni belgilash, balki muloqot jarayonida ijtimoiy iyerarxiya va madaniy normalarni saqlab qolish maqsadida ham qo'llaniladi. Ayniqsa, rasmiy muloqot sharoitlarida gender markerlarining ishlatilishi aniq pragmatik maqsadlarga xizmat qiladi. Masalan, "onam", "opam", "singlim" kabi qarindoshlik bildiruvchi so'zlar nafaqat oilaviy aloqalarni, balki ijtimoiy hurmat va yaqinlik darajasini ham ifodalaydi. Bu so'zlarning semantik tarkibi gender ma'nosi bilan birga madaniy qadriyatlar va an'anaviy munosabatlarni ham o'z ichiga oladi. Pragmatik kontekstda bu markerlar muloqotchilar o'rtasidagi masofani sozlash va mos munosabat o'rnatish uchun muhim vosita bo'lib xizmat qiladi.

Diskurs tahlili natijalarida aniqlangki, gender markerlarining ishlatilishi nutq janrlariga bog'liq ravishda farqlanadi. Rasmiy-idoraviy nutqda gender markerlari neytralroq shakllarda ishlatilsa, ommaviy axborot vositalarida ular ko'proq stereotipik ma'nolarni namoyon etadi. Adabiy matnlarda gender markerlari badiiy tasvirning muhim elementi bo'lib, personajlarning ijtimoiy maqomi va shaxsiy xususiyatlarini ochib berishda xizmat qiladi. Og'zaki nutqda esa bu markerlar spontan ravishda ishlatiladi va ko'pincha noaniq,

kontekstga bog'liq ma'nolarni ifodalaydi. Bu xilma-xillik gender markerlarining tilshunoslik tizimidagi murakkab tabiyatini ko'rsatadi va ularning pragmatik potentsialining boy ekanligini tasdiqlaydi.

Konnotativ ma'nolarning tahlili jarayonida aniqlangki, o'zbek tilidagi gender markerlari nafaqat bevosita ma'no, balki qo'shimcha, yashirin ma'nolarni ham tashiydi. Bu yashirin ma'nolar asosan madaniy stereotiplar va ijtimoiy taxlitlar orqali shakllanadi. Masalan, ayollik bilan bog'liq so'zlar ko'pincha mehribonlik, g'amxo'rlik, sabr-toqat kabi sifatlarni anglatadi, erkaklik markerlari kuch, qat'iylilik, mas'uliyat kabi xususiyatlar bilan bog'lanadi. Biroq, bu konnotativ ma'nolar vaqt o'tishi bilan o'zgarishi mumkin va ijtimoiy o'zgarishlar ta'sirida yangi semantik soyalar kasb etishi mumkin. Zamonaviy o'zbek tilida gender markerlarining an'anaviy konnotativ ma'nolari ba'zan qayta ko'rib chiqilayotgani kuzatilmoqda, bu esa tilning ijtimoiy o'zgarishlarga moslashish qobiliyatini ko'rsatadi.

Leksikal-semantik guruhlarining tizimli tahlili gender markerlarining o'zbek tilida qanday tarqalganligini va ular orasidagi munosabatlarni ochib beradi. Birinchi navbatda, oilaviy munosabatlar sohasiga oid so'zlar eng keng tarqalgan gender markerlari hisoblanadi. Bu guruhga qarindoshlik bildiruvchi barcha so'zlar kiradi va ular aniq gender ma'nosiga ega. Ikkinchi muhim guruh kasb-kor nomlarini o'z ichiga oladi, bunda ba'zi kasblar an'anaviy ravishda ma'lum gender bilan bog'langan. Uchinchi guruh shaxsiy xususiyatlar va xarakter belgilarini ifodalovchi so'zlardan iborat bo'lib, bu so'zlar ko'pincha gender stereotiplari bilan chambarchas bog'liq. To'rtinchi guruh ijtimoiy rollar va maqomlarni bildiruvchi so'zlarni qamrab oladi. Bu guruhlardagi so'zlarning semantik tahlili gender markerlarining til tizimidagi taqsimotini va ularning o'zaro ta'sirini tushunishga yordam beradi.

Sintaktik konstruksiyalar darajasida gender markerlarining namoyon bo'lishi alohida tadqiqot natijalarini berdi. O'zbek tilida gap a'zolarining joylashuvi va ularning o'zaro bog'liqligida gender ma'nosi yuzaga kelishi mumkin. Ayniqsa, ega va kesim o'rtasidagi muvofiqlik gender kontekstini belgilashda muhim rol o'ynaydi. Olmoshlarning ishlatilishi ham gender ma'nosini aniqlashtirish uchun muhim sintaktik vosita hisoblanadi. Qo'shma gaplarda gender markerlari turli qismlarda takrorlanishi yoki o'zgarishi sintaktik kohezivni ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Ko'makchi so'zlar va bog'lovchilar orqali ham gender ma'nosi kuchaytirilishi yoki zaiflashtirishi mumkin. Bu sintaktik xususiyatlar gender markerlarining nafaqat leksikal, balki grammatik jihatdan ham muhim ekanligini ko'rsatadi.

Pragmatik implikaturalar tahlili gender markerlarining noaniq, lekin muhim ma'nolarini ochib beradi. Bu markerlar orqali nutqchi o'z munosabatini, baholashini va shaxsiy pozitsiyasini ifoda etishi mumkin. Kontekst nazariyasi asosida olib borilgan tahlil shuni ko'rsatdiki, gender markerlari ko'pincha bevosita aytilmagan ma'nolarni tashiydi va tinglovchi

tomonidan implikativ tarzda tushuniladi. Bu jarayon madaniy bilimlar va ijtimoiy tajribaga asoslanadi. Gender markerlarining pragmatik implikaturalari nutq aktining muvaffaqiyatli amalga oshirilishida muhim rol o'ynaydi va muloqot samaradorligini ta'minlaydi. Ayrim hollarda bu implikaturalar noto'g'ri tushunilishi muloqot xatolariga olib kelishi mumkin, bu esa gender markerlarining ehtiyotkorlik bilan ishlatilishi zarurligini ko'rsatadi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Gender markerlarining til tizimidagi namoyon bo'lishi murakkab va ko'p qirrali jarayondir. O'zbek tilida gender kategoriyasi grammatik majburiylik sifatida emas, balki semantik va pragmatik vositalar orqali ifodalanadi. Bu xususiyat tilning tipologik tabiyati va milliy-madaniy o'ziga xosliklari bilan bog'liq.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, gender markerlari nafaqat biologik jinsni, balki ijtimoiy rollar, madaniy stereotiplar va shaxsiy xususiyatlarni ham aks ettiradi. Ularning semantik va pragmatik funksiyalari kontekstga bog'liq ravishda o'zgaradi va nutqiy faoliyatning turli jihatlarini ta'minlaydi.

Kelajakda gender markerlarining korpus lingvistikasi asosida kengroq tadqiq etilishi va ularning zamonaviy nutqdagi o'zgarishlari dinamikasini o'rganish zarur. Bundan tashqari, gender markerlarining boshqa til kategoriyalari bilan o'zaro ta'siri ham alohida tadqiqot mavzusi bo'lishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mahmudov, N. (2019). O'zbek tilida gender kategoriyasining semantik xususiyatlari. Toshkent: Fan nashriyoti.
2. Yo'ldoshev, B. (2020). Til va jamiyat munosabatlari. O'zbek tili va adabiyoti jurnali, 3(45), 12-18.
3. Karimova, D. (2021). Gender lingvistikasining nazariy asoslari. Tilshunoslik masalalari, 2(78), 34-42.
4. Umarova, S. (2018). Zamonaviy o'zbek tilida gender markerlarining leksikal ifodalanishi. Filologiya va lingvistika, 4(23), 89-95.
5. Иванова, Е.А. (2020). Гендерные маркеры в тюркских языках: сравнительный анализ. Филологические науки, 15(3), 45-52.
6. Петрова, М.В. (2019). Семантика гендерных категорий в современной лингвистике. Вестник Московского университета, 7(2), 78-85.
7. Сидоров, А.И. (2021). Прагматические аспекты гендерной лингвистики. Языкознание и литературоведение, 12(4), 123-130.
8. Cameron, D. (2020). Gender and Language: Current Perspectives. Cambridge: Cambridge University Press.
9. Holmes, J. (2019). An Introduction to Sociolinguistics. London: Routledge.
10. Tannen, D. (2021). Gender and Discourse. Oxford: Oxford University Press.

MUNDARIJA | TABLE OF CONTENTS | СОДЕРЖАНИЕ

1.	THE IMPACT OF FORMATIVE ASSESSMENT ON LEARNING MOTIVATION Mo'minova Muxayyo Usmanovna	3
2.	TALABALARDA ILMIY TADQIQOT FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISHGA DOIR NAZARIY QARASHLAR. Otayeva Salamat Sabirovna	9
3.	Соғлом турмуш тарзига асосланган педагогик методлар. Жисмоний фаоллик ва таълимнинг ўзаро таъсири Raximov Xasanboy Kamoliddin o'g'li	15
4.	SALBIY YOKI IJOBIY SUBYEKTIV BAHO IFODALOVCHI LEKSIK, FONETIK, MORFOLOGIK BIRLIKLARNING LINGVISTIK TAHLILI XUSANOVA NILUFAR SAYDULLOYEVNA	24
5.	SUBYEKTIV BAHONING LEKSIK SATHDA IFODALANISHI Xusanova Nilufar Saydulloyevna	29
6.	Структурно - содержательные компоненты аргументативной компетенции учащихся 8-9 классов в устной речи Бурибаева Азиза Исматиллаевна	32
7.	GENDER MARKERLARINING TIL TIZIMIDA NAMOYON BO'LISHI: SEMANTIK VA PRAGMATIK TAHLIL Komilova Nilufar Abdilkadimovna	36
8.	Pronunciation Challenges Faced by Uzbek Learners of English Sayfullayeva Mohinabonu Ulug'bekovna	41
9.	Raqamli hikoyalash texnologiyasi asosida boshlang'ich sinf o'quvchilarining tanqidiy fikrlash kompetensiyasini rivojlantirish Navoiy Davlat Universiteti	46
10.	Ingliz tili fanini boshlang'ich sinf o'quvchilariga o'qitishda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish metodikasi Xudoyberdiyeva Fazilat Mansur qizi	53
11.	The Use of Innovative Technologies in Organizing the Educational Process Xudoyberdiyeva Fazilat Mansur qizi	56